

Fırkatnâme'nin ilk sayfası (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1063)

men bu tarihi 866 (1461-62) olarak kaydetmiştir (HOP, II, 380).

Aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılan ve 1000 kadar beyitten meydana gelen *Fırkatnâme* Halîlî'nin kendi başından geçmiş gibi anlattığı bir aşk hikâyesidir. İznik'te gezerken bedestende gördüğü bir güzele âşık olması üzerine sıkıntılı bir duruma düştüğünü anlatan şair bundan kurtulmak için İstanbul'a gider. Fakat sevgilisinden aşkının samimiyetine inandığını belirten bir mektup alınca geri döner. Önce şairi şefkatle karşılayan sevgilisi daha sonra gözden kaybolur ve rüzgâra seslenerek içini döken şaire sahrada bir ışık halinde kendini gösterir. Eserde ayrıca aralara serpiştirilmiş aruzun değişik kalıplarında iki kaside, bir murabba, bir muhammes, bir terciibend ve yirmi altı gazel yer almaktadır. Özellikle gazeller, vezin ve şeklin verdiği monotonluğu kırması yanında olay örgüsünün gelişmesi sırasında gerilimli sahneleri en iyi şekilde ifade eder.

Fırkatnâme'de anlatılan aşkın tasavvufi veya beşerî aşk olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Halîlî'den bahseden kaynakların çoğu hikâyeyi beşerî bir aşkın ifadesi olarak yorumlamıştır. Ancak üslûbu, kullanılan tasavvufi semboller ve özellikle bitiriliş şekli eserin tasavvufi aşkı anlattığını düşündürmekte, şairin yaşının eserini yazdığı

sırada altmışın üzerinde bulunması ve bundan kısa bir müddet sonra da tekke şeyhi olması bu görüşü teyit etmektedir. *Fırkatnâme*'nin beşerî aşkı anlattığını ileri sürenlerin bu kanaati eseri yanlış yorumlamalarından ileri gelebileceği gibi bu kişilerin Halîlî'nin hayatını, bu tür maceraları halk arasında yaygın biçimde anlatılan XVI. yüzyıl şairlerinden Halîl-i Zerd'in hayatıyla karıştırmalarından da kaynaklanmış olabilir. Ayrıca II. Murad devri şairlerinden İznikli Hümâmî'nin Farsça'dan tercüme ettiği *Sinâme* adlı eserin (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3691) *Firâknâme* veya *Fırkatnâme* adıyla anılması (Sehî, s. 58; Latîfî, s. 367), Halîlî'nin *Fırkatnâme*'siyle bu aşk hikâyesinin birbirine karıştırılabileceğini aklı getirmektedir. Zira tezkirelerin çoğunda *Fırkatnâme*'nin *Firâknâme* diye kaydedilmiş olması (meselâ bk. Sehî, s. 64; Latîfî, s. 147), tezkire müelliflerinin Halîlî'nin eserini görmedikleri ve bu yüzden onu Hümâmî'nin eseriyle karıştırdıkları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Eserin adını sadece Kınalızâde Hasan Çelebi doğru olarak kaydeder (*Tezkire*, I, 345). Âşık Çelebi, *Fırkatnâme*'nin halk arasında *Dîvân-ı Halîlî* diye şöhret kazandığını söyler (*Meşâirü's-şuarâ*, vr. 269^b). Eserin adı, Berlin Königlichen Bibliothek'te bulunan 890 (1485) tarihli nüshasının hem mukaddimesinde hem de son kısmında *Fırkatnâme* şeklinde yazılmıştır (Pertsch, VI, 370).

Fırkatnâme'nin İstanbul (İÜ Ktp., TY, nr. 3770; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 1063), Ankara (TDK Ktp., nr. 263; DTCF Ktp., nr. A/334), Manisa (Muradiye Ktp., nr. 3201/2), Berlin (Pertsch, VI, 370), Londra (Rieu, s. 210) ve Paris'te (Blochet, I, 120) çeşitli nüshaları mevcuttur. Ayrıca Günay Kut eserin bir nüshasının kendisinde bulunduğunu bildirir (*TDAY Belleten* [1977], s. 335). *Fırkatnâme* üzerinde Orhan Kemal Tavukçu bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

Ahmed Paşa, Şeyhî, Necâtî gibi önde gelen şairler arasında yer almamakla birlikte Halîlî'nin şiiir necmualarında birçok manzumesine yer verilmesi ve bir kısım şiiirlerine nazîreler yazılması onun epeyce meşhur bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Çeşitli mecmularda şiiirleri bulunan (meselâ bk. *Câmiu'n-nezâir*, vr. 215^b-220^a; *Câmiu'l-meânî*, vr. 170^a-172^b) Halîlî'nin, "Râh-ı aşkında habîbim ne belâ çektiğimi / Nazar etsen bilesin

defter ü dîvânımıza" (*Fırkatnâme*, vr. 41^a) beytinden bir divan tertip etmiş olduğu anlaşılmakta, bazı kaynaklarda da mürettep bir divanının varlığından söz edilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, II, 160). Ancak divanı henüz ele geçmemiştir. *Câmiu'l-meânî*'deki otuz üç gazeli dışında (Ergin, III/3-4, s. 545-559) şiiirlerinin tamamı henüz bir araya getirilip yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halîlî, *Fırkatnâme*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum, nr. 1063; Eğridirli Hacı Kemal, *Câmiu'n-nezâir*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5782, vr. 215^b-220^a; *Câmiu'l-meânî*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 4904, vr. 170^a-172^b; Sehî, *Tezkire*, s. 58, 64-65; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ*, vr. 269^b; Latîfî, *Tezkire*, s. 147-148, 367; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 324; Beyânî, *Tezkire-i Şuarâ*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 29; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 345; Ali Emîrî, *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, İstanbul 1328, I, 277-291; *Osmanlı Müellifleri*, II, 159-160; Fâik Reşad, *Târih-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, ts., s. 177-178; Gibb, *HOP*, II, 379-383; W. Pertsch, *Die Handschriften - Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, VI, 370, nr. 377; Rieu, *Catalogue*, s. 210; Blochet, *Catalogue*, I, 120; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), İstanbul 1980, s. 369; a.mlf., *Eski Şairlerimiz: Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1934, s. 73; a.mlf., "Âzerî Edebiyatı", *İA*, II, 132; Şevket Baysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul 1957, I, 33-50; a.mlf. - Turgut Karabey, "Halîlî, Halil İbrahim Bey", *TDEA*, IV, 48; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 229-232; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 141; a.mlf., "Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı", *TDL*, II/20 (1953), s. 503; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 277-282; Orhan Kemal Tavukçu, *Halîlî: Fırkatnâme* (yüksek lisans tezi, 1993), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Muharrem Ergin, "Câmiu'l-meânî'deki Türkçe Şiiirler", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 539-569; Günay Kut, "Fırkat-nâme", *TDAY Belleten* (1977), s. 333-349; *Kâmüsü'l-a'lâm*, III, 2060; Fevziye Abdullah Tansel, "Halîlî", *TA*, XVIII, 388-389; a.mlf., "Halîlî", *İA*, V/1, s. 162-164; A. Karahan, "Khalilî", *EP* (İng.), IV, 972; "Fırkatnâme", *TDEA*, III, 240-241.

MUSTAFA ÖZKAN - MUSTAFA İŞEN

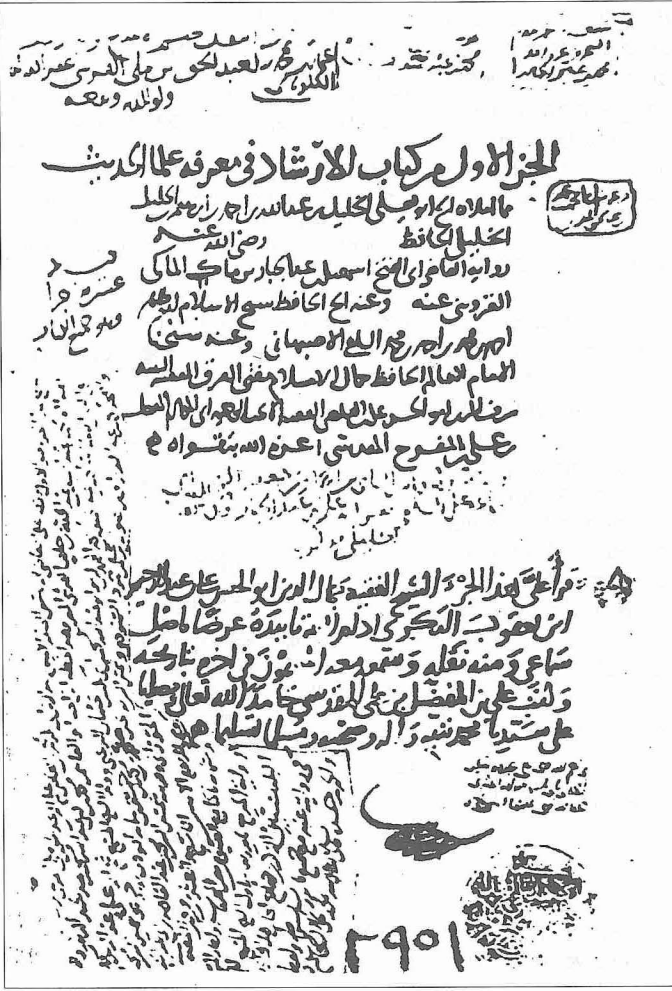
HALİLİ, Ebû Ya'lâ

(Abu Ya'li al-Khalili)

Ebû Ya'lâ Halil b. Abdillâh b. Ahmed el-Halilî el-Kazvîni (ö. 446/1055)

el-İrşâd adlı eseriyle tanınan hadis hâfızı.

İran'ın Kazvin şehrinde 366 (976) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir (Halîlî, *el-İrşâd*, nâşirin mukaddimesi, I, 17-18). İlme düşkün bir aile içinde yeti-

Ebû Ya'lâ el-Halîlî'nin *el-İrşâd* adlı eserinin Ebû Tâhir es-Silefî tarafından aynı adla ihtisar edilmiş nüshasının zahriyesi (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2951)

şen Halîlî ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Bağdat, Nişâbü, Küfe, Cürçân ve İsfahan gibi önemli ilim merkezlerinde öğrenimini sürdürdü. Ebû'l-Kâsım Abdülazîz b. Ahmed el-Müzekkî, kıraat âlimi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Kazvîni, Dârekutnî, kıraat âlimi ve muhaddis Ebû Hafs el-Kettânî, Ebû'l-Hüseyn Ali b. Muhammed el-Mervezî, Ebû Tâhir el-Muhallîs ve Hâkim en-Nisâbü'rî'nin ders halkalarına katıldı; hadis hâfızı İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî, İbn Şâhin ve Gıtrîfî gibi âlimlerden icâzet aldı. Tahsilini tamamladıktan sonra Kazvin'e dönen ve ilmî faaliyetini orada devam ettiren Halîlî'den hocası Ebû Bekir b. Lâl, İsmâil b. Mâkî el-Kazvîni ve hadis âlimi olan oğlu Ebû Zeyd Vâkîd b. Halîl rivayette bulundular. Kazvin kadılığı yapan ve özellikle hadis ricâliyle ilgili'l-hadîs konusunda geniş bilgiye sahip sika bir hadis hâfızı olan Halîlî 446 (1055) yılının sonlarına doğru vefat etti.

Eserleri. 1. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. Çeşitli kaynaklarda *el-İrşâd fî ma'rifeti'l-ricâl* (muhaddîşin, ah-

vâlî'r-ruvât, 'ulemâ'i'l-bilâd) gibi farklı adlarla da zikredilir. Halîlî'den sonra yazılan ricâle dair kitaplara kaynaklık eden eser şehir adlarına göre düzenlenmiş olup Yemen, Bahreyn, Yemâme, Kuzey Afrika ve Endülüs bölgelerinde bulunan şehirler zikredilmemiştir. Eserde, tâbiîn neslinden itibaren 446 (1055) yılına kadar olan dönemde önceki ricâl kitaplarında bulunmayan bazı âlimlere de yer verilmiş, durumları cerh ve ta'dîl yönünden incelenmiş, âlimler şehirlere göre ve kronolojik sıra ile ele alınırken bazan bu sıra bozulmuştur. *el-İrşâd*'ın bir özelliği de aynı aileden birkaç nesil boyunca yetişen muhaddisleri tanıtmaya ve bunların birbirleriyle olan yakınlık derecesini göstermesidir. Zehebî, müellifinden gelen bir senedle dinlediğini söylediği eseri beğenmekle beraber hakkında, "Sanki ezbere yazılmış, çeşitli kusurlarla dolu" ifadesini kullanmıştır (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1124). Kitapta yer alan 257'si merfû pek çok rivayetin ve hadis terimleri hakkındaki bilgilerin ancak güvenilir kaynaklarla teyit edildikten sonra kulla-

nılabileceği kanaati yaygındır. Bununla birlikte özellikle muhaddislerin cerh ve ta'dîline dair verilen mûlûmatın değerli olduğu kabul edilmiştir. Ebû Tâhir es-Silefî'nin (ö. 576/1180) aynı adla ihtisar ettiği eserde, Endülüs'ten Mâverâünnehir'e kadar otuz bir şehirden mükerrerleriyle birlikte 933 (veya 914) muhaddis tanıtılmaktadır. Kâsım b. Kutluboğa tarafından alfabetik olarak yeniden düzenlendiği belirtilmekle birlikte bunun günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir. *el-İrşâd*'ın Mısır ve Suriye muhaddisleriyle ilgili bölümü Asiyâ Gülibân Ali'nin tahkikiyle yayımlanmıştır (Bağdat 1404/1984). Eser ayrıca, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd'da *el-Muhaddîs el-Halîlî ve Kitâbühû fî 'ulemâ'i'l-bilâd* adıyla bir doktora tezi hazırlanmış olan Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs tarafından, Silefî'nin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Ayasofya, nr. 2951) *İntihâbu Kitâbi'l-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* adlı müntehabı esas alınarak *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* adıyla üç cilt halinde neşredilmiştir (Riyad 1409/1989). 2. *el-Fevâ'idü's-şetâ*. Bir nüshası Râmpûr'da bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 618).

Halîlî'nin bunlardan başka *Târîhu Kazvîn*, *Fezâ'ilü Kazvîn*, *Meşeyha*, *Meşâyihu İbn Seleme el-Kettân* ve *Cüz' fî şuruhi hadîsi'l-a'mâ ellezi sekağa fî'l-bîr*) adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* (nşr. M. Saîd b. Ömer İdrîs), I-III, Riyad 1409/1989, ayrıca bk. nâşirin mukaddimesi, I, 1, 149; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 174; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, I, 3-5; II, 501-504; İbn Nukta, *et-Takvîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1988, s. 262; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 458; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 142; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1123-1125; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 190; XVII, 666-668; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut 1405/1985, s. 229; a.mlf., *el'İber*, II, 289; Yâfî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 63; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 261; a.mlf., *Taglîku't-ta'lik* (nşr. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazekî), Amman 1405/1985, V, 385; Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih*, s. 221, 270, 384; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 431; *Keşfü'z-zûnun*, I, 70; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 274; Rûdânî, *Şilatü'l-halef bi-mevsûli's-selef* (nşr. Muhammed Hacî), Beyrut 1408/1988, s. 105; Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddisin*, s. 130; Brockelmann, *GAL*, I, 446; *Suppl.*, I, 618; *Hediyetü'l-'arifin*, I, 350-351; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 368; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetraf*, s. 130-131; Kays Âlî Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 507-509; *'Alemlü'l-kütüb*, VI/1, Riyad 1985, s. 141.